

Fra abonnement til åpen tilgang

Et blikk på Units konsortieavtaler med krydder fra UiT

Lene Ottesen

Sammendrag

Per mars 2020 har Norge 11 avtaler med akademiske forlag som sikrer umiddelbar åpen tilgang. UiT har sluttet seg til alle disse avtalene. I den spede begynnelse viser publiseringstallene at mer blir åpent tilgjengelig. Tidlige internasjonale erfaringer har pekt på det samme, men også at det koster. Avtalene oppfyller i store trekk nasjonale politiske krav og kravene i Plan S. Likevel er det usikkert hvilken retning vi beveger oss i. Avtaler med forlagene som inkluderer åpen tilgang bidrar til økt åpen publisering, men hvorvidt de også vil bidra til å redusere kostnader på sikt og å endre systemet gjenstår å se.

Norge får sine første forlagsavtaler med åpen publisering

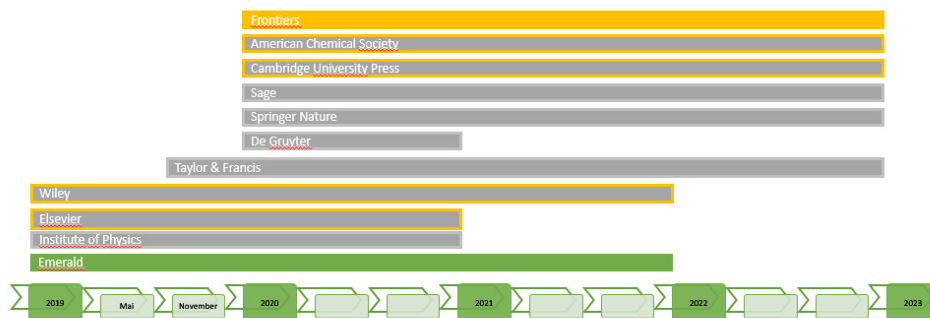
Etter at den norske regjering lanserte nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater i august 2017, har bibliotek-konsortiet *Unit lisenser og åpen tilgang* inngått en rekke avtaler med akademiske forlag som inkluderer åpen publisering. Retningslinjene slo fast at

«Institusjoner og konsortier som forhandler avtaler med forlag skal sørge for at avtalene fremmer åpen tilgang uten økte totalkostnader, og at det er åpenhet om avtalenes betingelser» (Kunnskapsdepartementet, 2017).

De fleste norske avtalene er såkalte les-og-publiser-avtaler som gir norske forskere både mulighet til å lese abonnementsinnhold og publisere sine artikler åpent. I tillegg er det én avtale som dekker deponering i vitenarkiv uten embargo, samt én ren publiseringsavtale med et åpent forlag. Avtaler som skal sørge for overgang fra abonnement til publisering kalles gjerne transformative avtaler. UiT Norges arktiske universitet har sluttet seg til samtlige av disse nasjonale avtalene.

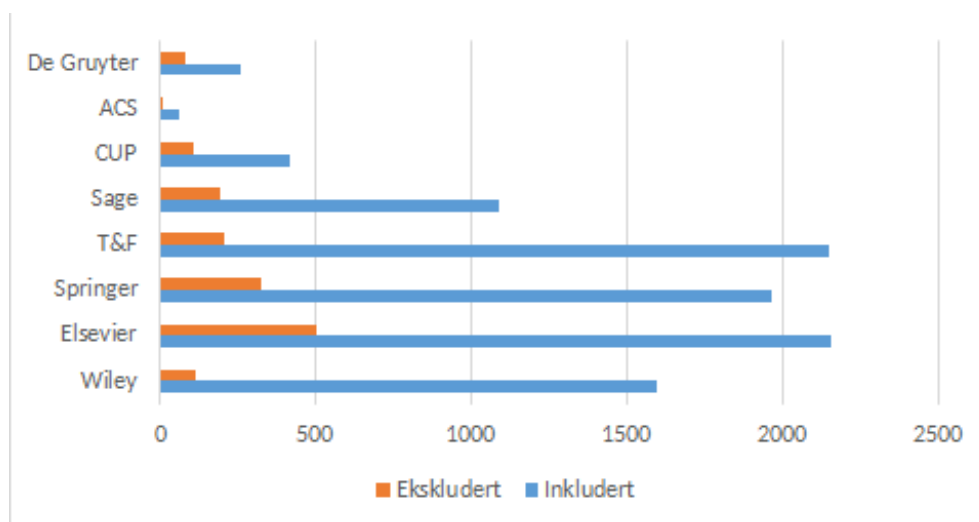
<https://doi.org/10.7557/15.5498>

© Lene Ottesen. Dette er en artikkel distribuert i henhold til betingelsene og kravene i lisensen [Creative Commons Navngivelse 4.0 Internasjonal](#).

Figur 1: Norske nasjonale avtaler som inkluderer lesetilgang og publisering per mars 2020. Grønn = deponering i vitenarkiv uten embargo. Grå = hybridpublisering. Gull = publisering i åpne tidsskrift.

Avtalene er i stor grad bygget opp på samme måte, selv om de også har sine særtrekk og variasjoner. Detaljert beskrivelse av hovedtrekkene i de ulike avtalene finnes på nettstedet OpenAccess.no. Et gjennomgående trekk som er verdt å merke seg er at avtalene sjelden inkluderer alle tidsskriftene som utgis av forlaget. Noen utelater sine mest eksklusive tidsskrift, tidsskrift eid av vitenskapelige foreninger (*societies*) eller de åpne tidsskriftene. Hvilke tidsskrifter som inngår er gjenstand for forhandling, ikke bare mellom partene, men også mellom forlagene og vitenskapelige foreninger.

Figur 2: Antall tidsskrift fra forlagene som er inkludert og ekskludert i avtalene.

Avtaler med forlagene som en vei til åpen tilgang

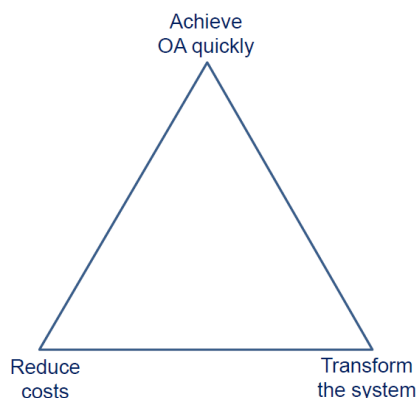
La oss kaste et blikk på utviklingen av transformativ avtaler internasjonalt, før vi ser nærmere på effekten av de nye konsortieavtalene ved UiT.

Det vitenskapelige publiseringsmarkedet er dominert av fire akademiske forlag; Elsevier, Wiley, Springer Nature og Taylor & Francis. Innenfor samfunnsvitenskapene utgir disse fire forlagene 70 % av alle artikler som publiseres årlig og innenfor naturvitenskapene utgir de 50 % av årlige artikler. Humaniora er kommersielt

mindre interessant og de fire største forlagene har mindre innflytelse innenfor dette fagfeltet (Røstvik, 2017). Fra bibliotekenes ståsted har det blitt vanlig praksis å abonnere på store abonnementspakker hos de store og mellomstore forlagene, hvor prisen har vært basert på institusjonenes historiske abonnement. De store forlagene har dermed vunnet stadig større markedsandeler med lukkede kontrakter og kontinuerlig høy prisstigning (Bergstrom, Courant, McAfee & Williams, 2014).

Max Planck Digital Library publiserte i 2015 en rapport som slo fast at det er nok midler i det eksisterende abonnementsystemet til å gå over til en publiseringsbasert økonomi (pay-as-you-publish), men at det kun er bærekraftig dersom abonnementsutgiftene konverteres til å dekke publisering. Modellene må fokusere på åpne og bærekraftige publiseringskostnader og ikke være en omregning av eksisterende abonnementsutgifter. Forlagsavtaler som ser abonnement og publisering i sammenheng er viktige verktøy for å åpne opp abonnementsmidlene, men de er kun et steg på veien (Schimmer, Geschuhn & Vogler, 2015). I høringsrapporten til de norske nasjonale retningslinjene trekkes transformative avtaler fram som et sentralt virkemiddel i overgangen til åpen publisering, men det presiseres også at mange nok må inngå slike avtaler for at det skal få effekt. Samtidig advares det mot faren for å havne i en ny monopolsituasjon (Brekke, 2016). Tidlige erfaringer fra Storbritannia og Sverige har vist at OA-andelen øker ved transformative avtaler, men det gjør også kostnadene (Kungliga Biblioteket, 2017; Pinfield, Salter & Bath, 2017). Lawson (2017) frykter at de store forlagene vil fortsette å beholde sine markedsandeler ved å utvikle innovative avtaler i framtiden.

I arbeidet for åpen tilgang til forskning må ofte ulike mål og prioriteringer balanseres opp mot hverandre. Prioriteringene vil ha effekt på utformingen av politiske strategier og virkemidler. Ifølge Pinfield (2019) er det alltid tre ulike mål som gjør seg gjeldende; oppnå åpen tilgang raskest mulig, endre systemet eller redusere kostnadene. Mange aktører forsøker å nå alle disse målene, men vektlegger de ulikt, noe som kan illustreres gjennom triangelet i Figur 2.

Figur 3: Stephen Pinfield illustrerer prioritering av ulike mål innen arbeidet for åpen tilgang til forskning.

Avtaler med de tradisjonelle forlagene tillater forskerne å fortsatt publisere i de samme kjente kanalene samtidig som de oppfyller forskningsfinansiørers krav om åpen tilgang. Björk (2016) mener at den raskeste veien til åpen tilgang vil være ved at de store tradisjonelle forlagene konverterer sin portefølje, og at avtaler mellom bibliotek og forlag vil spille en stor rolle. Han uttrykker samtidig skepsis til at bibliotek vil klare å redusere forlagenes maktposisjon og mener at målet om åpen tilgang er overordnet fokuset på å reparere et dysfunksjonelt marked.

Og så kom Plan S

I 2018 kom initiativet Plan S. En rekke forskningsfinansiører, cOAlition S, stiller krav om at all forskning de har finansiert fra og med 2021 skal publiseres åpent tilgjengelig i åpne tidsskrift, plattformer eller arkiv. Publisering i hybridtidsskrift tillates kun dersom tidsskriftet er en del av en transformativ ordning. Kravet til transformativ ordning er at de er midlertidige overgangsløsninger og de må se abonnements- og publiseringskostnader i sammenheng. I tillegg vises det til retningslinjer for transformativ avtaler fra *Efficiency and Standards for Article Charges* ([ESAC](#)), som peker på transparens, kostnadsnøytralitet og arbeidsflyter (Geschuhn, [2020]). Plan S har også krav om bruk av Creative Commons-lisensen CC BY (med noen unntak) og transparens i hva som ligger til grunn for publiseringsavgifter (cOAlition S, 2020).

Plan S-initiativet har ytterligere aktualisert transformativ avtaler. Europa ligger i front, og særlig Tyskland har spilt en sentral rolle, først med sin «no deal» med Elsevier og senere modellavtale med Wiley og Springer. Initiativet [OA2020](#) og ESAC har også base i Tyskland, nærmere bestemt ved Max Planck Digital Library. Men også i USA har noen institusjoner inngått transformativ avtaler og i Asia har Japan inngått avtale med Cambridge University Press.

Den økende utbredelsen av transformativ avtaler får kritikk fra flere av de åpne forlagene. De peker blant annet på at det transformativ aspektet er utydelig og lite konkret i dagens avtaler og at de risikerer å forsinke overgangen til full åpen tilgang (Copernicus, JMIR, MDPI, Ubiquity Press & Frontiers, 2020). På den annen side er det flere bibliotek-konsortier som nå også fokuserer på nasjonale avtaler med de åpne forlagene, og ikke bare de tradisjonelle utgiverne. På denne måten jobbes det med en bredere tilnærming for å nå målet om åpen tilgang og samtidig legge til rette for et sunnere marked.

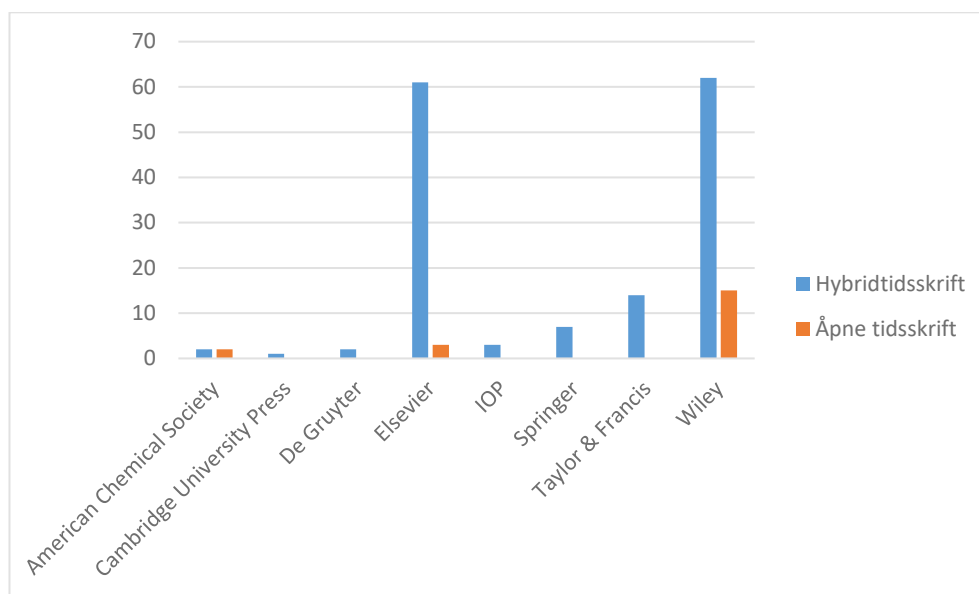
Hva viser UiTs avtaler så langt?

Publisering er et nytt område i avtalene mellom forlag og institusjoner og begge parter har utfordringer med datagrunnlaget. Nødvendig informasjon om korresponderende forfatters institusjonstilhørighet, artikkeltype, inkluderte tidsskrift, med mer, er foreløpig ikke tilgjengelig i våre systemer. Denne utfordringen er ikke unik for Norge, men deles av alle land, konsortier og forlag. Konsortieavtaler

av den typen Unit nå har fremforhandlet på vegne av de norske institusjonene, bidrar dermed til å øke sannsynligheten for at vi i fremtiden vil få bedre datagrunnlag for å studere publiseringsmønstre og innsikt i kostnader ved publisering generelt.

Avtalene er i en tidlig fase, men vi kaster likevel et blikk på den foreløpige statistikken fra UiTs publiseringer i avtalene så langt. For å først gi et bilde av det totale publiseringsvolumet ved UiT, ble det i 2019 publisert 2152 artikler som hadde en medforfatter tilknyttet UiT. Det er ingen enkel måte å stadfeste hvor mange av disse artiklene som hadde korresponderende forfatter fra UiT eller hvor mange artikler som ble publisert i tidsskrift som er knyttet til en av de transformativ avtalene. Dermed er det ikke grunnlag for å anslå det fulle potensialet for åpen publisering i avtalene eller hvor mye dette ville utgjort av det totale publiseringsvolumet ved UiT.

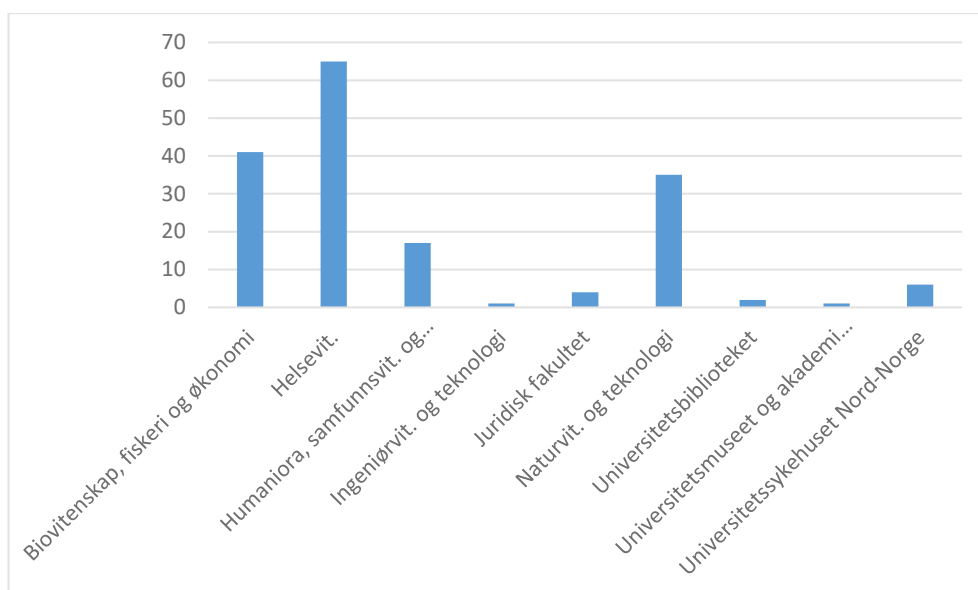
De første avtalene ble implementert i mai 2019. Wiley og Elsevier kom først i gang, mens de fleste andre ble implementert i januar 2020 (se Figur 1 for nærmere informasjon). Siden oppstart og fram til og med mars 2020, har totalt 172 artikler blitt publisert åpent under avtalene.

Figur 4: Antall artikler publisert åpent under avtalene fra mai 2019 til og med mars 2020, fordelt på hybridtidsskrift og åpne tidsskrift.

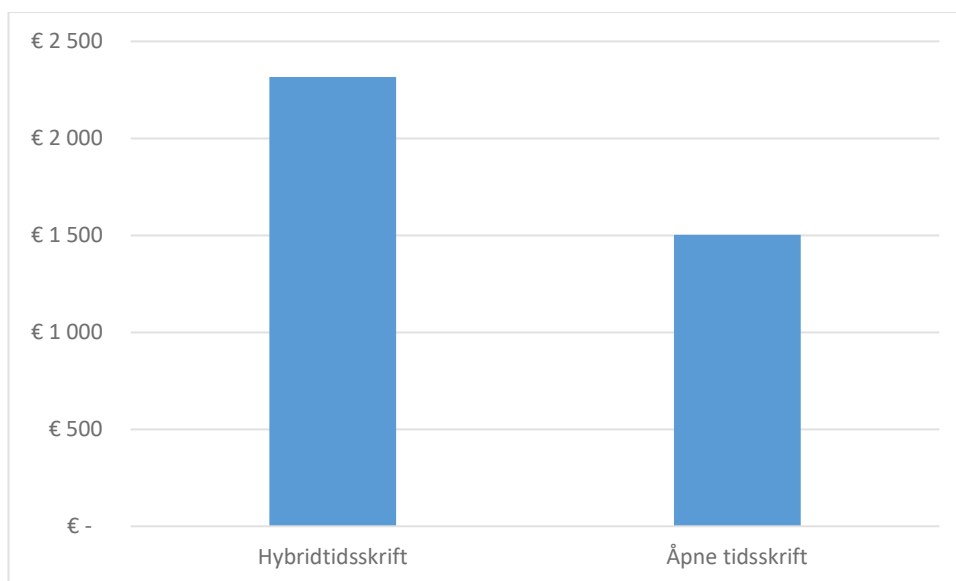
Flest artikler er publisert i hybridtidsskrift. Det er kun Wiley, Elsevier, Cambridge University Press og American Chemical Society som også inkluderer sine åpne tidsskrift i avtalene.

Publisering per fakultet viser at fakultet for helsevitenskap har publisert flest artikler, etterfulgt av fakultet for biovitenskap, fiskeri og økonomi. Datagrunnlaget er ennå for lite til å kunne dra noen konklusjoner, men trenden følger tilsynelatende det generelle publiseringsmønsteret mellom fakultetene, med kun noen få variasjoner. Tidsskriftporteføljen i avtalene vil ha innvirkning på publiseringsstatistikken.

Figur 5: Antall publiseringer som er blitt åpent tilgjengelig i kraft av konsortieavtalene, brutt ned på fakultet.

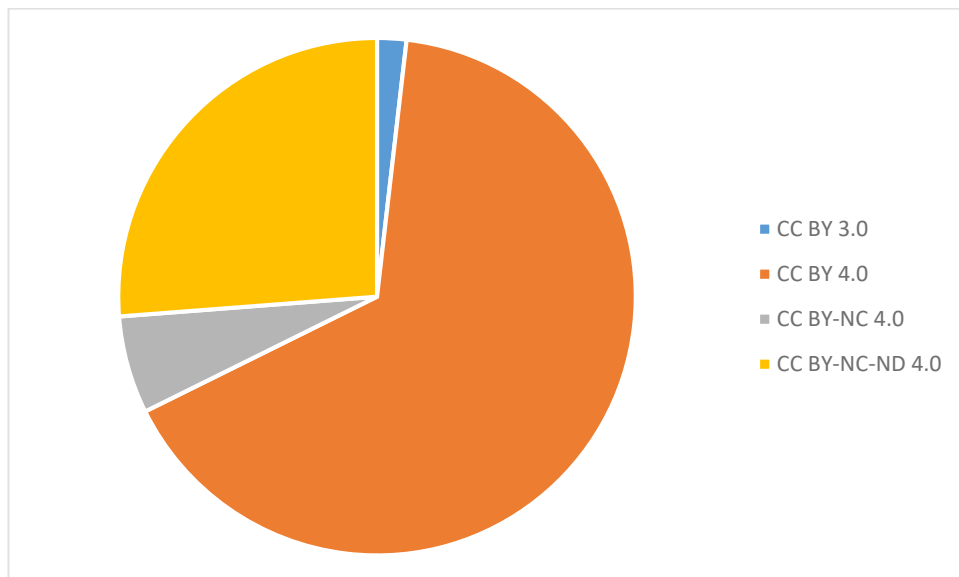
Article Processing Charges (APC) utgjør en mer eller mindre reell størrelse i avtalene. Noen avtaler baserer seg på forlagets reelle APC-priser, mens andre har en kalkulert eller standard APC-pris tilgjengelig. Ut fra dette kan vi anslå snitt APC-pris på UiTs publiserte artikler, og denne bekrefter at APC er høyere i hybridtidsskrift enn i de åpne tidsskriftene som er inkludert i avtalene.

Figur 6: Snittpris på APC inkludert rabatter i hybridtidsskrift og åpne tidsskrift.

De mest vanlige Creative Commons-lisensene i avtalene er CC BY og CC BY-NC-ND eller CC BY-NC, men det kan variere fra tidsskrift til tidsskrift innenfor avtalen. CC BY er lisensvarianten som sikrer best mulighet for spredning og gjenbruk og UiT anbefaler forskerne å velge denne lisensen så langt det er mulig. Det er også lisensvarianten som frontes av Plan S. I de tilfeller hvor forlagene tilbyr en lisensvariant

som er ikke-kommersiell (NC), vil det være forlaget som beholder de kommersielle rettighetene og ikke forfatteren selv.

Figur 7: Valg av Creative Commons-lisenser, basert på 164 artikler av 186 totalt. Lisens for de resterende artiklene er foreløpig ikke tilgjengelig.

Så langt, alt vel?

I tråd med de nasjonale retningslinjene har altså Unit forhandlet frem åpen publisering som en del av avtalene med de tradisjonelle forlagene. Siden 2017 har hele elleve avtaler kommet på plass. Det er for tidlig og for ufullstendige data til å trekke noen konklusjoner ut fra publiseringstallene, men så langt peker det i retning av at flere artikler nå publiseres åpent, CC BY er den mest foretrukne lisenstypen og publiseringsmønsteret følger fagmiljøenes generelle mønstre. Tallene peker også på at avtalene bidrar til økt åpen publisering i mer kostbare kanaler.

Regjeringen stiller krav om transparens og kostnadsnøytralitet, og Plan S har også en rekke krav til både transformative ordninger og åpen publisering for øvrig. For de norske nasjonale avtalene er avtalevilkårene åpne og lisensene er lagt ut på Units nettsted openaccess.no. Noen av avtalene kan sies å være kostnadsnøytrale, det vil si at prisstigning ikke overskrider det som tidligere har vært normalt. Men for flere av avtalene har prisstigningen vært høyere enn normalt, hovedsakelig i avtaleperiodens første år. Foreløpig bidrar dette til å forsterke de store forlagenes markedsposisjon og spiser ytterligere av bibliotekenes trange budsjetter. Muligens er det akseptabelt, all den tid dette skal være midlertidige overgangsløsninger. Avtalene legger opp til å dekke all publisering av norske korresponderende forfattere og legger til rette for overgang til en publiseringsbasert økonomi. På den annen side, og kanskje helt naturlig, er det lite konkret hva som vil skje etter endt avtaleperiode. Spørsmål som melder seg, er hvordan bibliotekene skal håndtere

materiale som fortsatt ligger bak betalingsmur? Så langt er ikke hele tidsskriftporteføljen til forlagene inkludert i avtalene og med mindre det blir global oppslutning bak slike avtaler om åpen tilgang, vil det trolig fortsatt være behov for løsninger som sikrer lesetilgang. Og hva med de mindre utgiverne? Det er minst like krevende å forhandle avtaler med små som med store forlag.

Avtalene muliggjør åpen publisering i kanaler som er godt representert i det norske registeret over vitenskapelige publiseringsskanaler, og nettopp her ligger de sterkeste insentivene for hvor norske forskere velger å publisere. Avtalene bidrar dermed til økt åpen publisering, men kan de bidra til å endre systemet eller redusere kostnadene? Kanskje det nå er viktigere enn noensinne å ha flere tanker i hodet samtidig. I 2017 foreslo det svenske Kungliga Biblioteket at kommersielle aktører burde erstattes av publiseringsløsninger eid av akademia. I Sør-Amerika er dette allerede den utbredte modellen og i 2018 ble initiativet [AmeliCA](#) lansert. Under slagordet «Åpen kunnskap uten kommersielle formål eid av akademia» bygger AmeliCA infrastruktur for åpen publisering som på rekordtid er tatt i bruk av portugisisk- og spansk-talende land over hele Sør- og Mellom-Amerika. Kanskje vi burde se oftere mot sør?

Referanser

- Bergstrom, T. C., Courant, P. N., McAfee, R. P. & Williams, M. A. (2014). Evaluating big deal journal bundles. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(26), 9425. <https://doi.org/10.1073/pnas.1403006111>
- Björk, B.-C. (2016). The open access movement at a crossroad: Are the big publishers and academic social media taking over? *Learned Publishing*, 29(2), 131-134. <https://doi.org/10.1002/leap.1021>
- Brekke, T. (2016). *Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater: Rapport til Kunnskapsdepartementet 14.06.2016*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/72e9794a183647e5b53ec39ba8cf516a/rapport-nasjonale-retningslinjer-for-åpen-tilgang-til-forskningsresultater.pdf>
- cOAlition S. (2020). Plan S Making full and immediate Open Access a reality. Hentet 29.03 2020 fra <https://www.coalition-s.org/>
- Copernicus, JMIR, MDPI, Ubiquity Press & Frontiers. (2020, 31.3.). Current Transformative Agreements Are Not Transformative: Position Paper – For Full, Immediate and Transparent Open Access. Hentet fra <https://frontiersinblog.files.wordpress.com/2020/03/position-statement-transformative-agreements.pdf>
- Geschuhn, K. ([2020]). ESAC efficiency and standards for article charges - Guidelines for Transformative Agreements. Hentet 29.03 2020 fra <https://esac-initiative.org/about/transformative-agreements/guidelines-for-transformative-agreements/>

- Kungliga Biblioteket. (2017). *Utvärdering av offset-avtal – delrapport 2: Springer Compact och Institute of Physics*. Kungliga biblioteket. Hentet fra <http://openaccess.blogg.kb.se/files/2017/09/Utva%CC%88rdering-av-offset-avtal-SC-och-IOP-delrapport-2.pdf>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). Nasjonale mål og retningslinjer for åpen tilgang til vitenskapelige artikler. Hentet 12. oktober 2017 fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonale-mal-og-retningslinjer-for-apen-tilgang-til-vitenskapelige-artikler/id2567591/>
- Lawson, S. (2017). *Report on offset agreements: Evaluating current Jisc Collections deals. Year 2 – evaluating 2016 deals*. Hentet fra https://figshare.com/articles/Report_on_offset_agreements_evaluating_current_Jisc_Collections_deals_Year_2_evaluating_2016_deals/5383861
- Pinfield, S. (2019, 22.10.2019). *The role of research libraries in supporting open science: The situation in UK and beyond*. Innlegg presentert ved Høstseminar Norsk Fagbibliotekforening Trondheim, Trondheim. Abstract hentet fra <https://nff-trondheim.norskbibliotekforening.no/2019/09/12/hostseminar-22-oktober-2019/>
- Pinfield, S., Salter, J. & Bath, P. A. (2017). A “Gold-centric” implementation of open access: Hybrid journals, the “Total cost of publication,” and policy development in the UK and beyond. *Journal Of The Association For Information Science And Technology*, 68(9), 2248-2263. <https://doi.org/10.1002/asi.23742>
- Røstvik, C. M. (2017). Publisering, penger og prestisje: Historien om hvordan akademisk publisering ble kommersialisert. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 34(03), 301-309. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2017-03-07>
- Schimmer, R., Geschuhn, K. K. & Vogler, A. (2015). Disrupting the subscription journals’ business model for the necessary large-scale transformation to open access: A Max Planck Digital Library Open Access Policy White Paper. *ScienceOpen Research*. <https://doi.org/10.14293/S2199-1006.1.SOR-EDU.AJRG23.v1>